

Клімчук Фёдар (Мінск),
Самуйлік Яраслаў (Брэст, БрДТУ)

КАНФІГУРАЦЫЯ АРЭЛАЎ ІНАВАЦЫЙНЫХ З'ЯЎ ВЫГАНАЎСКАГА ПАЛЕССЯ І ПРАБЛЕМА ІХ АДНОСНАЙ ХРАНАЛОГІІ

У кожнай мове, як сістэме гаворак, адбываліся розныя змены. З'яўляліся новыя рысы, або інакш, інавацыі. Яны выцясялі рысы ранейшыя ці архаізмы. Звычайна інавацыя карэлюе з пэўным архаізмам. Фарміраваліся інавацыйныя цэнтры, дзе ўзніклі інавацыі і адкуль яны пашыраліся, выцясяючы архаічныя рысы. Інавацыі, якія ішлі з пэўнага цэнтра, пашыраліся на гаворкі пэўнай тэрыторыі не адначасова, а праз нейкія прамежкі часу. Таму на ўскраінах межы арэлаў інавацыйных рыс часта не супадаюць. Існуе думка, што сярод інавацый, якія пашыраюцца з пэўнага цэнтра, чым старажытнейшая інавацыя, тым большую прастору яна ахоплівае [6; 26–29; 31, с. 13–22; 33–36]. Такім чынам, калі ўзяць шэраг такіх інавацый, што пашыраліся з пэўнага цэнтра, і паставіць іх у рад у адпаведнасці з той тэрыторыяй, якую кожная інавацыя ахоплівае, у залежнасці ад велічыні гэтай тэрыторыі, то, відаць, можна ўстанавіць адносную храналогію гэтых інавацый.

Выганаўскае Палессе (пераважна паўднёвая частка Івацэвіцкага раёна і прылягаючыя тэрыторыі Ганцавіцкага і Пінскага раёнаў Брэсцкай вобласці) уяўляе сабой адзін са своеасаблівых рэгіёнаў у плане міждыялектных кантактаў і ўзаемаўплываў. Размешчаны ён у міжрэччы Ясельды (прыток Прыпяці) і Шчыры (прыток Нёмана). У Выганаўскім Палессі праходзіць мяжа паміж заходнепалескай (берасцейска-пінскай, загародскай) і гродзенска-баранавіцкай (панямонскай) групамі гаворак. Даследуемаму рэгіёну характэрны складаны дыялектны ландшафт [3, с. 57, 218–219; 13; 21–25]. У Выганаўскім Палессі вылучаюцца наступныя групы і падгрупы гаворак. На поўначы рэгіёна бытуюць гродзенска-баранавіцкія (панямонскія) гаворкі. На большай частцы яго тэрыторыі (цэнтральная частка) пашыраны паўночнабрэсцкія гаворкі, пераважна іх цэнтральнацеляханская падгрупа, у цэнтры – гаворка мястэчка Целяханы. На поўдзень ад названых гаворак бытуюць паўднёвацеляханскія гаворкі; на крайнім поўдні рэгіёна – валішчанска-аброўскія, паўночна- і сярэднезагародскія гаворкі. Наяўнасць значнай колькасці дыялектных падгруп на тэрыторыі даследуемага рэгіёна з'яўляецца вынікам працяглых міждыялектных кантактаў і ўзаемаўплываў, адасобленасці прыроднымі межамі асобных густа заселеных мікрарэгіёнаў, міграцыйных і мікраміграцыйных працэсаў, перыферыі пэўных інавацыйных з'яў.

Выганаўскае Палессе ў гэтых адносінах вылучаецца тым, што яно з'яўляецца ўскрайнай пашырэння інавацыйных з'яў, якія пранікалі ў гэты рэгіён з двух цэнтраў. Першы цэнтр – паўночны, ці гродзенска-баранавіцкі або панямонскі, другі цэнтр – паўднёвы, ці берасцейска-пінскі або ўласна загародскі. Існуюць яшчэ інавацыйны ўласна сярэднебрэсцкія, якія супрацьпастаўляюцца як гродзенска-баранавіцкай (панямонскай) поўначы, так і берасцейска-пінскаму (ўласна загародскаму) поўдню.

У гэтым плане мы разгледзім некалькі фанетыка-марфалагічных з'яў, межы якіх перацінаюць Выганаўскае Палессе ці яго сумежжа [1; 2; 4–14; 18–20; 23; 30; 32, с. 26–28, 35–37, кк. 1–4].

1. Рэфлекс галоснага *о ў пераднаціскных складах. У гаворках гродзенска-баранавіцкіх ён перайшоў у [a] («паўночная» інавацыя), у іншых гаворках рэгіёна *о захавалася (архаізм).

2. Рэфлекс галоснага *о ў новых закрытых складах пад націскам. У гаворках ўласна загародскіх, паўднёвацеляханскіх, цэнтральнацеляханскіх, асноўнай частцы лунінецкіх *о перайшоў у гукі пярэдняга і сярэдняга рада ([l], [ɫ], [ʉ], [ɛ], [ɛ̃] «закрытае», [ыэ]) («паўднёвая» інавацыя), у гаворках сярэднезагародскіх перайшоў у [l], [ɫ], [ʉ] («паўднёвая» інавацыя), у гаворках цэнтральнацеляханскай падгрупы і ў паўднёвацеляханскіх – перайшоў у [ɛ̃] «закрытае» або [ɛ] («сярэднебрэсцкая» інавацыя), у паўночназагародскіх гаворках – перайшоў у [y] («сярэднебрэсцкая» інавацыя), у гродзенска-баранавіцкіх, значнай частцы паўночнабрэсцкіх і валішчанска-аброўскіх гаворак на месцы *о вымаўляецца [ɔ̃] («паўночная» інавацыя) або [o] (архаізм), у гаворцы в. Раздзялавічы – [yo] («сярэднебрэсцкая» інавацыя).

3. Рэфлексы *ѣ ў націскным становішчы. Вымаўляўся гук ва ўсходнеславянскіх гаворках прыкладна як [ɛ̃] або дыфтонг [iɛ̃]. Дыфтонг [iɛ̃] (архаізм) захавалася ў гаворцы в. Раздзялавічы. У гродзенска-баранавіцкіх і паўночнабрэсцкіх гаворках вымаўляецца [ẽ] («паўночная» інавацыя) або [ɛ̃] (архаізм), у паўднёвацеляханскіх і валішчанска-аброўскіх – пераважна [ɛ̃] (архаізм), у паўночна- і сярэднезагародскіх гаворках – [l] («паўднёвая» інавацыя).

4. Рэфлексы былых «паўмяккіх» губных (*б, *в, *п) і пярэднеязычных (*д, *т, *з, *с, *н) перад *е, *і. На Палессі «паўмяккасць» гэтых зычных у разглядаемай пазіцыі захавалася толькі ў асобных рэгіёнах [13; 15–17; 23; 32, с. 26–28, 35–37, кк. 1–4; 33]. У абсалютнай большасці гаворак Палесся гэтыя зычныя вымаўляюцца або мякка, або цвёрда:

а) былыя «паўмяккія» губныя перад *е вымаўляюцца мякка («паўночная» інавацыя) у гродзенска-баранавіцкіх гаворках, цвёрда («паўднёвая» інавацыя) – у гаворках паўночнабрэсцкіх, паўднёвацеляханскіх, валішчанска-аброўскіх паўночна- і сярэднезагародскіх;

б) былыя «паўмяккія» зычныя *д, *т, *з, *с, *н перад *е вымаўляюцца мякка («паўночная» інавацыя) у гродзенска-баранавіцкіх і паўночнабрэсцкіх гаворках, цвёрда («паўднёвая» інавацыя) – у гаворках паўднёвацеляханскіх, паўночна- і сярэднезагародскіх, цвёрда («паўднёвая» інавацыя) або захаваліся (архаізм) – у гаворках валішчанска-аброўскіх.

в) былыя «паўмяккія» зычныя губныя і *д, *т, *з, *с, *н перад *і вымаўляюцца мякка («паўночная» інавацыя) у гродзенска-баранавіцкіх, паўночнабрэсцкіх і паўднёвацеляханскіх гаворках, цвёрда («паўднёвая» інавацыя) – у гаворках паўночна- і сярэднезагародскіх; былыя «паўмяккія» зычныя губныя перад

*і вымаўляюцца мякка («паўночная» інавацыя) або захаваліся (архаізм), *д, *т, *з, *с, *н – цвёрда («паўднёвая» інавацыя) або захаваліся (архаізм) – у гаворках валішчанска-аброўскіх.

5. Рэфлексы мяккіх і «паўмяккіх» *д' / *д', *т' / *т':

а) мяккі *д' (архаізм) у гаворках сярэдне- і паўночназагародскіх, паўднёвацеляханскіх захаваліся (архаізм), у гаворках валішчанска-аброўскіх захаваліся (архаізм) або ацвярдзеў («паўднёвая» інавацыя), у паўночнабрэсцкіх гаворках даследуемага арэала перайшоў у палаталізаваны [дз'] («сярэднебрэсцкая» інавацыя), у гаворках гродзенска-баранавіцкіх – перайшоў у палатальны [дз''] («паўночная» інавацыя);

б) мяккі *т' (архаізм) у гаворках сярэдне- і паўночназагародскіх, паўднёвацеляханскіх захаваліся (архаізм), у гаворках валішчанска-аброўскіх захаваліся (архаізм) або ацвярдзеў («паўднёвая» інавацыя), у паўночнабрэсцкіх гаворках даследуемага арэала перайшоў у палаталізаваны [ц'] («сярэднебрэсцкая» інавацыя), у гаворках гродзенска-баранавіцкіх – перайшоў у палатальны [ц''] («паўночная» інавацыя);

в) «паўмяккія» *д', *т' перад *е ў гаворках гродзенска-баранавіцкіх – перайшлі адпаведна ў палатальныя [дз''], [ц''] («паўночная» інавацыя), у гаворках паўночнабрэсцкіх перайшлі адпаведна ў палаталізаваныя [дз'], [ц'] («сярэднебрэсцкая» інавацыя), у гаворках сярэдне- і паўночназагародскіх, паўднёвацеляханскіх ацвярдзелі («паўднёвая» інавацыя), у гаворках валішчанска-аброўскіх – ацвярдзелі («паўднёвая» інавацыя) або захаваліся (архаізм).

г) «паўмяккія» *д', *т' перад *і ў гаворках гродзенска-баранавіцкіх перайшлі адпаведна ў палатальныя [дз''], [ц''] («паўночная» інавацыя), у гаворках паўночнабрэсцкіх перайшлі адпаведна ў палаталізаваныя [дз'], [ц'] («сярэднебрэсцкая» інавацыя), у гаворках паўднёвацеляханскіх перайшлі ў [д], [т] («сярэднебрэсцкая» інавацыя), у гаворках сярэдне- і паўночназагародскіх – ацвярдзелі («паўднёвая» інавацыя), у гаворках валішчанска-аброўскіх – ацвярдзелі (паўднёвая інавацыя) або захаваліся (архаізм).

6. Этымалагічны мяккі *ц' у большасці гаворак Выганаўскага Палесся ацвярдзеў поўнасцю («паўночная» інавацыя). У гаворках паўднёвых ускраін рэгіёна ён пазіцыйна абмежаваны (Сакалоўка, Валішча). На поўдні часам назіраецца паўмяккі *ц' (Рэчкі, Трасцянка). Сітуацыя больш складаная ў асноўным арэале берасцейска-пінскіх гаворак. Ва ўсходняй частцы арэала, пачынаючы з цэнтра Іванаўскага раёна і далей на ўсход, а зрэдку і на паўночным захадзе гістарычны мяккі *ц' абмежаваны пазіцыйна. У цэнтральна-заходняй частцы арэала брэсцка-пінскіх гаворак, пачынаючы з заходняй часткі Іванаўскага раёна і далей на захад, уключаючы раён Брэста і сумежнага Падляшша, этымалагічны мяккі *ц' пераважна захаваліся (архаізм).

7. Гістарычны мяккі шыпячы ў большасці гаворак вывучаемага рэгіёна ацвярдзелі поўнасцю («паўночная» інавацыя). У асобных гаворках спарадычна ўжываюцца мяккія і паўмяккія шыпячыя (Вяда, Выганашчы, Рэчкі, Трасцянка). У асноўным масіве брэсцка-пінскіх гаворак мяккія шыпячыя пазіцыйна абмежаваны, у некаторых гаворках ацвярдзелі поўнасцю.

8. Этымалагічны мяккі *р' у многіх гаворках Выганаўскага Палесся, асабліва ў яго паўночнай частцы, ацвярдзеў поўнасцю («паўночная» інавацыя). У гаворках цэнтральнай і паўднёвай частак вывучаемага рэгіёна занатавана ўжыванне паўмяккага

р', зредку – м'яккага р' (архаїзм). У асноўным масіве брэсцка-пінскіх гаворак мяккі *р' пазіцыйна абмежаваны, у некаторых гаворках ацвярдзеў поўнасцю.

9. Формы тыпу «*ходзіт, ходзят /ходзі'іт, ходзі'ят, ходіт, ходят/*» («сярэднебрэсцкая» інавацыя) характэрны для гаворак цэнтральнацеляханскіх і паўднёвацеляханскіх. Гаворкам гродзенска-баранавіцкім, сярэдне- і паўночназагародскім гэтая рыса не характэрна. Уласціва гэтая рыса для большасці гаворак Верхняга Над'ясельдзя, многім гаворкам Камянецкага раёна, Падляшша.

10. «Саканне» (формы тыпу «*браціса, зваціса, боюса, купаюса, боявса, купаўса, зробілосо*») («сярэднебрэсцкая» інавацыя) характэрна для большасці гаворак Выганаўскага Палесся. Выключэнне складаюць гродзенска-баранавіцкія гаворкі, якія пашыраны ў яго паўночнай частцы. «Саканне» характэрна таксама для гаворак Тураўшчыны, Случчыны, заходняй Гродзеншчыны, усходняга Загароддзя, значнай часткі Мазыршчыны.

Сярод прыведзеных інавацый адзначаны інавацыі трох наступных ачагоў.

«Паўночны» ачаг інавацый: № 1, 2, 3, 4а, 4б (2 інавацыі), 5а, 5б, 5в, 5г, 6, 7, 8.

«Паўднёвы» ачаг інавацый: № 2 (2 інавацыі), 3, 4а, 4б, 4в (2 інавацыі), 5а, 5б, 5в, 5г.

«Сярэднебрэсцкі» ачаг інавацый: № 2 (3 інавацыі), 5а, 5б, 5в, 5г (2 інавацыі), 9, 10.

Такім чынам, калі зыходзіць з палажэння, што сярод інавацый, якія пашыраюцца з пэўнага цэнтра, чым больш старажытная інавацыя, тым большую прастору яна ахоплівае, дык адносна храналогія асобных моўных з'яў, якія характэрны для гаворак Выганаўскага Палесся, будзе выглядаць наступным чынам (у храналагічнай паслядоўнасці ад найбольш старажытных да найбольш позніх).

«Паўночны» ачаг інавацый: 1) пераважна ацвярдзенне мяккіх шыпячых і *р'; 2) пераважна ацвярдзенне м'яккага *ц'; 3) змякчэнне перад *і гістарычных «паўмяккіх» *д, *т, *з, *с, *н і губных; 4) пераход у [ц], [ц'] м'яккага *т ва ўсіх пазіцыях, «паўмяккага» *т у пазіцыі перад *і; пераход у [дз'], [дз'] м'яккага *д ва ўсіх пазіцыях, «паўмяккага» *д у пазіцыі перад *і; 5) аканне.

«Паўднёвы» ачаг інавацый: 1) ацвярдзенне этымалагічных «паўмяккіх» губных перад *е; 2) ацвярдзенне гістарычных «паўмяккіх» зычных *д, *т, *з, *с, *н перад *е; 3) ацвярдзенне этымалагічных «паўмяккіх» зычных *д, *т, *з, *с, *н і губных перад *і; 4) пераход *ф ў [л]; пераход *о ў [л], [ь] у новых закрытых складах пад націскам.

«Сярэднебрэсцкі» ачаг інавацый: 1) галосны *о ў новых закрытых складах пад націскам у гаворках цэнтральнацеляханскай падгрупы і ў паўднёвацеляханскіх перайшоў у [э] «закрывае» або [э]; формы тыпу «*ходзіт, ходзят /ходзі'іт, ходзі'ят, ходіт, ходят/*» утварыліся ў гаворках цэнтральнацеляханскіх і паўднёвацеляханскіх; 2) мяккія і «паўмяккія» *д' /'д', *т' /'т': у паўночнабрэсцкіх гаворках даследуемага арэала пераважна перайшлі ў палаталізаваныя [дз'], [ц'].

ЛІТАРАТУРА

1. Атлас украінскай мовы : в 3 т. / редкол.: І.Г. Матвіяс (голова) [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1984–2001. – Т. 2 : Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі / Д.Г. Бандрівський [та ін.]. – 1988. – 520 с.

2. Атлас украінскай мовы : в 3 т. / редкол.: І.Г. Матвіяс (голова) [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1984–2001. – Т. 1 : Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі / І.Г. Матвіяс [та ін.]. – 1984. – 498 с.

3. Беларуская мова : энцыклапедыя / пад рэд. А.Я. Міхневіча ; рэдкал.: Б.І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 1994. – 654 с.

4. Босак, А. Канфігурацыя арэалаў інавацыйных з'яў Верхняга Над'ясельдзя і праблема іх адноснай храналогіі / А. Босак, Ф. Клімчук // *Діалекталогічныя студыі* : [зб. ст.] / НАН Украіны, Ін-т українознаўства ; відп. ред.: П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів, 2006. – Вып. 6 : Лінгвістычны атлас – від створення до інтэрпретацыі. – С. 107–113.
5. Босак, А.А. Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежа (Верхняга Над'ясельдзя). Фанетыка і марфалогія / А.А. Босак, В.М. Босак ; НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства. – Мінск : НАН Беларусі, 2005. – 94 с.
6. Босак, А.А. Гаворкі Верхняга Над'ясельдзя / А.А. Босак, В.М. Босак. – Мінск : [б. в.], 2007. – 130 с.
7. Вайтовіч, Н.Т. Ненаціскны вакалізм народных гаворак Беларусі / Н.Т. Вайтовіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1968. – 220 с.
8. Вярэніч, В.Л. Палескі архіў: лінгвістычныя, этнаграфічныя і гістарычныя матэрыялы / В.Л. Вярэніч ; пад навук. рэд. Ф. Клімчука, Э. Смукловой, А. Энгелькінг. – Мінск : А.Н. Вараксін, 2009. – 691 с.
9. Дыялекталагічны атлас беларускай мовы / Р.І. Аванесаў [і інш.] ; Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства ; пад рэд. Р.І. Аванесава. – Мінск : АН БССР, 1963. – [2] с., VIII, 338 к.
10. Дыялекталагічны атлас беларускай мовы : уступ. арт., давед. матэрыялы і камент. да карт / Р.І. Аванесаў [і інш.] ; Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства ; пад рэд. К.К. Крапівы, Ю.Ф. Мацкевіч. – Мінск : АН БССР, 1963. – 970 с.
11. Дыялектны слоўнік Брэстчыны / [склад.: М.М. Аляхновіч і інш. ; рэд.: Г.М. Малажай, Ф.Д. Клімчук]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1989. – 252 с.
12. Жылко, Ф.Т. Палескія гаворкі ўкраінскай мовы / Ф.Т. Жылко // *Беларускае і славянскае мовазнаўства* : [зб. арт.] : да 75-годдзя акад. Акад. навук БССР К.К. Крапівы / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства ; [пад агул. рэд. М.Р. Судніка]. – Мінск, 1972. – С. 147–153.
13. Клімчук, Ф.Д. Гаворкі Заходняга Палесся: фанетычны нарыс / Ф.Д. Клімчук ; [рэд. М.І. Талстой] ; Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 126 с.
14. Клімчук, Ф.Д. Заходнепалескія гаворкі / Ф.Д. Клімчук // *Беларуская мова* : энцыклапедыя / пад рэд. А.Я. Міхневіча ; рэдкал.: Б.І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1994. – С. 218–219.
15. Клімчук, Ф.Д. Диалектные типы Полесья на общеславянском фоне / Ф.Д. Клімчук // *Славянские этюды* : сб. к юбилею С.М. Толстой / Рос. акад. наук, Ин-т славяноведения ; [редкол.: Е.Е. Левкиевская (отв. ред.) и др.]. – М., 1999. – С. 214–227.
16. Клімчук, Ф.Д. Диалектныя тыпы Полесья / Ф.Д. Клімчук // *Слово и культура. Памяти Никиты Ильича Толстого* : сб. ст. : в 2 т. / Рос. акад. наук, Ин-т славяноведения ; [редкол.: Т.А. Агапкина и др.]. – М., 1998. – Т. 1. – С. 118–135.
17. Клімчук, Ф.Д. Отголоски праславянщины в Столинском районе Брестской области / Ф.Д. Клімчук // *Язык культуры: семантика и грамматика* : к 80-летию со дня рождения Н.И. Толстого (1923–1996) : [материалы междунар. науч. конф. «Славянская этнолингвистика и проблемы изучения народной культуры», май 2003 г.] / Рос. акад. наук, Ин-т славяноведения ; отв. ред. С.М. Толстая. – М., 2004. – С. 454–465.
18. Леванцэвіч, Л.В. Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Марфалогія : вучэб. дапам. / Л.В. Леванцэвіч. – Брэст : Брэсц. дзярж. гед. ін-т, 1994. – 81 с.
19. Леванцэвіч, Л.В. Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Фанетыка : вучэб. дапам. : у 2 ч. / Л.В. Леванцэвіч. – Брэст : Брэсц. дзярж. пед. ін-т, 1993. – Ч. 1. – 50 с.
20. Леванцэвіч, Л.В. Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Фанетыка : вучэб. дапам. : у 2 ч. / Л.В. Леванцэвіч. – Брэст : Брэсц. дзярж. пед. ін-т, 1993. – Ч. 2 : Карты 1–60. – 65 с.
21. Самуйлік, Я. Міждыялектныя сувязі гаворак Выганаўскага Палесся / Я. Самуйлік // *Діалекталогічныя студыі* : [зб. ст.] / НАН Украіны, Ін-т українознаўства ; відп. ред.: П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів, 2006. – Вып. 6 : Лінгвістычны атлас – від створення до інтэрпретацыі. – С. 115–125.
22. Самуйлік, Я.Г. Гаворкі Выганаўскага Палесся ў міждыялектным асяроддзі / Я.Г. Самуйлік // *Вісн. Житом. пед. ун-ту.* – 2004. – Вып. 14. – С. 152–154.
23. Самуйлік, Я.Р. Гаворкі Выганаўскага Палесся : лінгвіст. атлас для студэнтаў філал. фак. ун-та / Я.Р. Самуйлік ; Брэсц. дзярж. ун-т. – Брэст : БрДУ, 2009. – 199 с.
24. Самуйлік, Я.Р. Лінгвагеаграфія гаворак Выганаўскага Палесся / Я.Р. Самуйлік // *Имя и слово: проблемы семантико-прагматического взаимодействия в славянских языках* : материалы между-

нар. науч. конф., Брест, 19–20 апр. 2007 г. : в 2 ч. / Брест. гос. ун-т, Akad. Podlaska w Siedlcach ; редкол.: В.И. Сенкевич [и др.]. – Брест, 2007. – Ч. 2. – С. 299–302.

25. Самуйлік, Я.Р. Цэнтральнацеляханская падгрупа паўночнабрэсцкіх гаворак (на матэрыялах лінгвістычнага атласа "Гаворкі Выганаўскага Палесся") / Я.Р. Самуйлік // Вестн. Брест. гос. техн. ун-та. Сер. Гуманитар. науки. – 2012. – № 6. – С. 112–116.

26. Цыхун, Г. Арэальныя аспекты фарміравання славянскіх літаратурных моў / Г. Цыхун ; Акад. навук Беларусі, Беларус. кам. славістаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – 24 с. – (Даклады / XI з'езд славістаў).

27. Цыхун, Г. Пытанне інавацыйных цэнтраў у славянскім мовазнаўстве / Г. Цыхун // *Prace slawistyczne / Pol. akad. nauk, Inst. słowianoznawstwa*. – Т. 114 : *Procesy innowacyjne w językach słowiańskich / red. Z. Rudnik-Karwatowa*. – Warszawa, 2003. – С. 25–33.

28. Цыхун, Г.А. Арэальная тыпалогія славянскіх моў: прынцыпы і напрамкі даследавання / Г.А. Цыхун ; Акад. навук БССР, Беларус. кам. славістаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1988. – 40 с. – (Даклады / X Міжнародны з'езд славістаў).

29. Цыхун, Г.А. Паўднёваславянска-ўсходнеславянскія моўныя сувязі: да праблемы славянскага ўкладу ў балканскі моўны саюз / Г.А. Цыхун ; Акад. навук БССР, Беларус. кам. славістаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 40 с. – (Даклады / IX Міжнародны з'езд славістаў).

30. Хрэстаматыя па беларускай дыялекталогіі : вучэб. дапам. для студэнтаў ВУН / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства ; склад.: А.У. Арашонкава [і інш.] ; пад рэд. Р.І. Аванесава, М.В. Бірылы. – Мінск : Выд-ва Акад. навук БССР, 1962. – 351 с.

31. Bartoli, M. *Introduzione alla neolinguistica: principi, scopi, metodi* / M. Bartoli. – Genève : L.S. Olscki, 1925. – VII, 108 p.

32. Kuraszkievicz, W. *Najważniejsze zjawiska językowe ruskie w gwarach między Bugiem i Narwią* / W. Kuraszkievicz // *Ruthenica : studia z hist. i współczesnej dialektologii wschodniosłowiańskiej* / W. Kuraszkievicz. – Warszawa, 1985. – S. 21–37.

33. Ossowski, L. *Jak powstaje małoruska twarda wymowa prasłowiańskich połączeń: spółgłoska + i, e / L. Ossowski* // *Studia slawistyczne / L. Ossowski* ; Pol. Akad. Nauk, Kom. Słowianoznawstwa ; [red. nauk. S. Glinka]. – Wrocław [etc.], 1992. – S. 94–96.

34. Ossowski, L. *Nowsze i starsze związki Dawidgródka z Czarną Rusią i Wołyniem* / L. Ossowski // *Studia slawistyczne / L. Ossowski* ; Pol. Akad. Nauk, Kom. Słowianoznawstwa ; [red. nauk. S. Glinka]. – Wrocław [etc.], 1992. – S. 113–119.

35. Ossowski, L. *Nowsze i starsze związki Polesia polskiego z Wołyniem i Czarną Rusią* / L. Ossowski // *Studia slawistyczne / L. Ossowski* ; Pol. Akad. Nauk, Kom. Słowianoznawstwa ; [red. nauk. S. Glinka]. – Wrocław [etc.], 1992. – S. 107–112.

36. Ossowski, L. *O chronologii «ciekania» i «dziekania»* / L. Ossowski // *Studia slawistyczne / L. Ossowski* ; Pol. Akad. Nauk, Kom. Słowianoznawstwa ; [red. nauk. S. Glinka]. – Wrocław [etc.], 1992. – S. 120–123.